

В.В.Джунь,

кандидат філософських наук, доцент
кафедри українознавства

А.І.Коваленко,

старший викладач кафедри україно-
знавства

Львівський державний інститут фізи-
чної культури

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СПОРТУ В УКРАЇНІ

Етика сьогодні знову перебуває в центрі уваги суспільства та розвідок. Мотиви цього зацікавлення цілком зрозумілі. Минуле століття було багатоманітним у втілення трьох великих філософських систем, альтернативних до традиційного заходу. Це – нацистський апофеоз расизму з антропологічною візією надлюдини; марксистська концепція обраного класу і соціалістичний колективізм; китайська візія культурної революції, де метафізику Сходу пов'язувалися з марксистською концепцією класової боротьби.

Кожна з пропозицій свого часу зачаровувала нас своєю простотою, так і радикалізмом. Марксизм мала прихильників в колах опінієтворчої еліти. Потрібно було досить багато часу, щоб зрозуміти, як багато ілюзій містили ідеологічні декларації, які тлумачилися як прояв мудрості найглибшої правди про людську природу.

Іншим чинником, що зумовив звернення до етики, є деяка втома і певне розчарування прагненням до десакралізації і деміфологізації, яке так імпонувало багатьом в 60-70-х роках минулого століття, і наслідком якого стало вивільнення приємності від відповідальності. Культуровані ж в сучасній культурі скептицизм і релятивізм є надто крихким фундаментом для того, щоби запропонувати щось більше, ніж зміну фасаду. Культурі, яка розхитала усі свої поняття і принципи і постала, таким чином, перед порожнечою, очевидно потрібні нові моделі, які задавали б сенс нашому існуванню.

Спільною рисою цих експериментів над культурою і гуманізмом була радикальна недовіра до прийнятих раніше систем вартостей і застосування адміністративних заходів для впровадження альтернативних акцій. Спільним елементом було також заперечення філософської концепції свободи індивідуальності, а індивід як такий перестав вважатися справжнім центром етичного рішення. Добро розглядається як можливе лише в цілісному ході історії, а тому єдиним моральним обов'язком індивіда ставало сприяння реалізації історичного завдання. Залежність до раси, класу чи партії заступила універсалістські візії людини чи культури.

Дослідження морально-етичних проблем спорту у філософії періоду існування СРСР та після його розпаду довгий час зазнавали впливу догматизованого розуміння моралі як відображення матеріально-економічної сфери суспільства, тобто суть моралі визначалася соціальними та класовими чинниками (О.Шишкін, О.Дробницький, Я.Коновалова, О.Зубець, А.Гусейнов, В.Печенев, А.Оганесян) [1]. У 1990-х роках з'являються праці, в яких переосмислюється роль моралі в сучасному суспільстві (В.Біблер, В.Малахов, А.Мілте) [2] З'являються окремі статті і переклади робіт західноєвропейських авторів, які, окрім констатації кризи етики (Рокко Бутільйоні), перейняті пошуком нової теорії етики. Відповідь на потреби нової етики шукається в іманентній мудрості, яка зберігає вірність землі й тілу (Делез, Росе та ін), в пошуках трансцендентного Бога (Бутільйоні) через "Божий слід" (Левінас) і феноменологією персони, в "Принципі відповідальності" (Йонас) та комунікацій (Габермас) [3].

Відпадає міфу прогресу, недостатність простих категорій "прогресивне" і "реакційне" вимірювання спонтанного ходу подій знову ж вимагають наявності тих же етичних

окремі статті і тези виступів на конференціях, присвячені дослідженню окремих моральних якостей спортсменів (мужності, витримці, дисциплінованості, почуттю відповідальності, дружбі і т.п.) Це, зокрема, стосується робіт В.Рябокона, Г.Михайлишина, Н.Довгіча, Л.Мазура та ін. [4]. Однією з причин цього є, на нашу думку, своєрідний “розподіл праці” в дослідженні морально-етичних проблем взагалі і в спорті зокрема. Йдеться про своєрідну традицію, коли питання сутності моралі, різних аспектів моральної свідомості (зокрема, моральних норм і їх кодифікацій, моральних принципів як вимог суспільства до індивіда, морального ідеалу як вимоги індивіда до суспільства, моральних якостей індивіда) та поведінки досліджувалися стосовно людини взагалі, а стосовно спорту проблема вирішувалася в аспекті розробки системи морального виховання спортсменів як прилучення їх до існуючої в суспільстві моралі. Про це свідчить перелік назв статей, монографій, дисертаційних досліджень у цій галузі [5].

Досліджуються принципи системи морального виховання (такі, як комуністична ідейність і цілеспрямованість, зв'язок з практикою комуністичного будівництва, виховання в колективі і через колектив і т.д.), форми (суботники, ленінський залік, комсомольські збори, суспільно-політична атестація і т.д.), методи (переконання, приклад, осуд, заохочення, покарання і т.д.).

Ще один аспект дослідження – це стримування поведінкових реакцій, антигромадської поведінки засобами фізичної культури і спорту.

Дослідженню процесу морального виховання в спорті присвячено кілька дисертаційних досліджень, зокрема таких авторів, як Н.Некрасова, 1981; Т.Живова, 1983; Л.Сайва, 1987; А.Крестьянінова, 1988.

В той же час повністю відсутні дослідження модифікацій моралі з точки зору специфічної суспільної ролі, яку відіграє спорт, тобто того, що отримало назву “професійної етики”, власне етики спорту. Не досліджені фактична постава моральності в спорті та сукупність домінуючих звичаїв, що регулюють сферу життя спортсменів в даних умовах. Це та сфера, що охоплюється поняттям “етос”, яке повністю випало з уваги вітчизняних дослідників. Витворена теоретична модель комуністичної моральності розглядалася як норма і як фактично діюча, а все, що так чи ін-

акше виходило за її межі, розглядалося як “відхилення” від норми і як таке, що потребує корекцій. Виформовувалася подвійна мораль (як є і як повинно бути), про що свідчать сповідачі відомих спортсменів, зокрема В.Брумеля, Ю.Власова і ін.

В Україні актуальність етичної проблематики зумовлена ще й радикальністю переходу від одного, тоталітарного, до іншого, демократичного суспільного ладу, що вимагає морального оновлення. І хоча тривалі менторські нагадування про це приносять нерідко результати, зворотні до задуманих, і відштовхують від моральної проблематики замість того, щоби до неї заохочувати, усе ж слід визнати: зміни, які концентруються лише на економічних і політичних питаннях з ігноруванням їх морального виміру, раніше чи пізніше обернуться проти людини. Добробут і свобода, яких ми сьогодні прагнемо, є вартісними настільки, наскільки допомагають людині бути і укріплюватися в її людяності. Це стосується усіх сфер суспільного життя, в тому числі і спорту.

Власне тут ми торкаємося суті моралі в спорті. Поведінка, вчинки, програми діяльності в спорті, спортивні інституції є моральними тоді, коли служать людині і тому, що їй служать. У цьому полягає їх моральна вартість.

Збереженню моральних вартостей спорту, запобіганню таким негативним явищам в спорті, як комерціалізація, насилля, допінг велика увага приділялася на організованій ЮНЕСКО II- й міжнародній конференції міністрів і керівних працівників, відповідальних за фізичне виховання і спорт (Москва, 1988р.) Вказувалося на необхідність посилення уваги в програмах підготовки педагогічного персоналу питанням спортивної етики. А з 14-ти рекомендацій, прийнятих на I-й подібній конференції (Париж, 1976), рекомендація №1 мала назву “Фізичне виховання і спорт і гідність людини” [6,56-58]. Усе це зумовлює потребу теоретичного осмислення етичних проблем спорту, адже для того, щоби їх розпізнати і оцінити, потрібно знати, ким дійсно є людина, чим пояснюється її особлива вартість, в чому полягає її істинна велич. Етика, яка запитує про сутність добра і зла в спорті, повинна бути одночасно антропологією, яка запитує про сутність буття людиною.

Це ставить нас перед потребою вибору антропології, здатної задавати орієнтири, до-

домагати реконструювати етичний підхід, автентичну модель поведінки посеред розхитаних світоглядних основ.

Проблема вибору антропології як філософського узаasadнення для теорій моральних цінностей у спорті є взагалі новою для етичних досліджень в Україні, оскільки досі ці дослідження велися на основі “єдино наукової марксистсько-ленінської” методології. Впродовж багатьох років радянська філософія негативно сприймала західні підходи до проблеми людини і базовані на них етичні моделі її поведінки, що перешкоджало їх цілесному і систематичному вивченню, а відтак і включенню у вітчизняний досвід філософського осмислення. Абсурдний поділ фізичної культури і спорту на “буржуазні” і “соціалістичні” привів до того, що навіть ідея “гуманістичного впливу занять фізичними вправами на людину в умовах буржуазної дійсності” витлумачувалася як глибоко “реакційна ідея” [7,10].

Подібно, але уже як “буржуазно-раціоналістичні” таврувалися розробки етичних проблем фізичної культури і спорту українськими мислителями Г. Ващенко, І. Мірчук, М. Шлемкевичем, В. Янівим та багатьма іншими [8].

Сьогодні, після краху “марксистсько-ленінської” методології, утворився методологічний вакуум, який поступово заповнюється постколоніальними методиками, структурованою антропологією, психоаналізом, герменевтикою, рецептивними студіями і т.п. Усе це свідчить про те, що сучасна плюралістична філософія пропонує безліч методологій, які обираються у відповідності із предметом дослідження і метою, яка ставиться дослідником.

Аналіз робіт провідних західних мислителів, таких як Мішель Фуко, Жіль Делез, Фелікс Гваттарі, Юрген Габермас, Поль Ріквер, Річард Рорті та інших [9], показує, що сучасна філософія далеко відійшла від отих фундаментальних засад, які їй дісталися у спадок від Просвітництва. Вона позбулася західних утопій про світ і людину. Як реакція на втрату абсолютів, на розчинення людини, затягнутої в густі мережі зв'язків та відношень, індивід починає розглядатися як вершина цінності. Індивідуальне щастя, щастя “останньої людини” підноситься до вершини. Повсякденне щастя та гедонізм досліджуються з не меншою зацікавленістю, ніж

сукупність взаємовідносин та взаємодій, як підмурку механізмів сучасної думки.

Разом з тим, аналіз засвідчує, що сьогодні немає готової “єдиної” філософської системи, яку можна було б запозичити і накласти на досліджуваний об'єкт, зокрема такий як людина в спорті. Методологія мусить витворюватися як синтетичне ціле в ході самого дослідження саме як система переваг, які дозволяють краще зрозуміти об'єкт. У нашому випадку це може бути, наприклад, перевага етичного реалізму, який є свідомий того, що світ складається стільки ж з суб'єктів, скільки й з предметів, а тому прагне віддати належне кожному з них, не забуваючи при цьому, що суб'єкт є чимось більш гідним і поважним від предметів і виводить нас на рівень світу, нескінченно вищого і більш плідного, ніж світ речей, предметів, не втрачаючи разом з цим з поля зору того, що й суб'єкт, людина має предметне існування і структуру, якого сама собі не обирає і якого не може змінювати необмежено. Такий реалізм, на відміну від найвизначенішого реалізму (чи матеріалізму), не обіцяє абсолютних істин, є з необхідності критичним реалізмом, який орієнтує нас на об'єктивність пізнання, на його раціональність, хоча й насичену релятивізмом.

Отже критичний реалізм, без якого наукове пізнання втрачає свій сенс і перетворюється на гру, є тим критерієм, на основі якого здійснюється вибір методологій. В цьому сенсі усі реалістичні напрямки сучасної філософії можуть бути взяті як можливе підґрунтя нашого дослідження.

Але реалізм – це лише один з критеріїв відбору можливої методології. Іншим критерієм, оскільки предметом дослідження є людина в спорті, має бути найбільш глибока правда про людину. Тому навряд чи буде плідним дослідження, коли за основу аналізу будуть прийняті ті течії філософії, в яких людина розчиняється в системі відношень, структур комунікацій, тобто фактично зникає (помирає) як предмет дослідження. Саме тому, на нашу думку, слід віддати перевагу тим напрямкам сучасної філософської думки, де людина розглядається як розумна і вільна істота, тобто особа: вільний суб'єкт морального рішення. Це – напрямок етичного персоналізму, що дозволяє поєднати сучасну європейську філософію з довготривалою традицією дослідження проблеми людини в українській філософії, починаючи від філософії

Г.С.Сковороди і до “українського персоналізму” Олександра Кульчицького [10].

Зміна парадигми в дослідженні етичних проблем функціонування і розвитку спорту в період трансформації українського суспільства дозволяє критично осмислити, по-перше, те, що підлягає оновленню, а саме існуючі моральні засади спорту, по-друге, їх теоретичні обґрунтування, здійснювані в вітчизняній - і не лише - літературі, і, по-третє, прослідкувати тенденції змін у такому обґрунтуванні.

Аналіз існуючих теоретичних досліджень морально-етичних проблем функціонування і розвитку спорту дозволяє зробити наступні висновки:

Відсутність узагальнюючих досліджень морально-етичних проблем спорту сьогодні зумовлена кризою моральної системи, насадженої впродовж багатьох років у суспільстві. Кризою моралі, яка отримала влучну назву “табірної” (“соціалістичний табір”), де людська особа вартувала стільки, наскільки її оцінила табірна влада. Агресивно насаджувана, ця мораль охоплювала усі сфери життя суспільства, в тому числі і спорт. Відійшла в минуле не лише “марксистсько-ленінська етика”, а й побудовані на ній принципи, засоби, методи морального виховання. Стало зрозумілим, що простого “перевертання” того, що критикувалося і того, що утверджувалося, недостатньо. Потрібне фундаментальне переосмислення усієї етичної проблематики, що, звичайно, не робиться за достатньо короткий період. Тут не обійтися без вирішення надзвичайно важкого питання: чи можна, а якщо можна, то як, сумістити два існуючих абсолютно непримиренних поглядів на советський спорт. Перший, (який із зрозумілих причин має суспільно впливових носіїв) – це погляд на советський спорт як “звичайну”, подібну до інших, систему фізичного гарту, яка хоча й мала певні свої вади, та все ж мала й позитивні, навіть великі здобутки (розгалужені масовий спорт і спорт вищих досягнень; порівняно достатня матеріальна база; система дитячо-юнацьких спортивних шкіл і шкіл олімпійського резерву; середні і вищі навчальні заклади спортивного профілю, чисельна армія вчителів і висококваліфікованих тренерів і, нарешті, як результат, вагомі спортивні досягнення: когорта олімпійських чемпіонів і чемпіонів світу). Другий – це розуміння його як елемента тоталітарної “імперії зла” з її

“табірною” мораллю, яка в умовах свободи зникає сама собою, а набуває ще більш звичайних форм, виявом чого могло слугувати переплетіння чи, навіть, зрощення спорту з криміналом (недавно вбито колишнього тренера жіночої збірної України з баскетболу І.Ткаченка – відому особу у київських кримінальних колах під прізвиськом “череп”; загинув кримінальний лідер столиці Тимур Савлохов – один із тренерів збірної України з вільної боротьби; його брат Борис Савлохов – президент Федерації спортивної боротьби України, - перебуває нині у в’язниці [11,10].

Ще одне, пов’язане з попереднім, питання – це вияснення того, якою мірою “советський спорт” є явищем чужоземним, нав’язаним Україні, а якою – своїм, національним, адже за 70 років (у Західній Україні – 40 років) змінилося кілька поколінь спортсменів, для яких советський спорт був єдиною формою артикуляції національного спорту.

Таким чином, позитивне вирішення вищезначених питань-проблем можливе лише при застосуванні наукових методів, опертих на обрану відповідну теорію моральних вартостей (аксіологію).

Література:

1. Шишкин А. Человеческая природа и мораль. М., 1979;
2. Дробницкий О. Проблемы нравственности. М. 1977;
3. Гусейнов А. Введение в этику. М., 1985;
4. Библер В. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. М., 1990;
5. Малахов В. Этика. К., 1995;
6. Милтс А. Гармоническое и дисгармоническое в личности. М., 1983;
7. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів, 1996;
8. III-а регіональна конференція “Роль фізичної культури в здоровому способі життя”. Тези доп., Львів, 1992; Фізична культура, спорт та здоров’я: 36 наук. робіт. Харків, 1997;
9. Старшинов В. Система морального виховання студентів в процесі занять фізичною культурою і спортом. М., 1988;
10. Кофман Л. До проблеми виховання моральності юних спортсменів. М., 1988;
11. Білорусова В., Макаров А. Місце і спрямованість методів морального виховання на заняттях по фізичному вихованню. М., 1988.

- Решетень І., Федотова О., Окунев А. Идеологическая борьба и пути формирования коммунистического мировоззрения будущих специалистов по физической культуре и спорту // Теория и практика физической культуры. - 1988. - №12. - С.10.
- Г.Вашенко Виховання волі і характеру. Мюнхен, 1952;
- Мірчук І. Історія української культури. Мюнхен – Львів, 1994;

15. Шлемкевич М. Загублена українська людина. К., 1992;
16. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен, 1993.
17. Мішель Фуко. Історія сексуальності. В 3-х т. - Харків, 1997-2000;
18. Жіль Делез, Фелікс Гваттарі. Капіталізм і шизофренія: Анти-Едіп. К., 1996;
19. О.Кульчицький. Український персоналізм. - Мюнхен – Париж, 1985.

О.Б. Дуліба,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри фізвиховання і здоров'я, ЛФК і СМ

А.В. Магльований,

доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри фізвиховання і здоров'я, ЛФК і СМ

Л.В. Стрельбицький,

доцент кафедри фізвиховання і здоров'я, ЛФК і СМ

Львівський державний медичний університет ім. Д. Галицького

ПОКАЗНИКИ ФІЗИЧНОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ТА ВЕГЕТАТИВНОЇ КАРДІОРЕГУЛЯЦІЇ У СПОРТСМЕНОК

Поява такого емоційного і інтенсивного фізичним навантаженням виду спорту, як спортивна аеробіка викликала необхідність вивчення вегетативної регуляції серцевого ритму і його зв'язків із змінами аеробної фізичної працездатності у різні фази оваріально-менструального циклу.

Методика дослідження. Обстежено 26 студенток-спортсменок віком $19,3 \pm 0,8$ р.р., які займались спортивною аеробікою впродовж двох років, Фізична працездатність вимірювалась за методикою велоергометричного тесту до „відмови”, РWC-170 (Карпман В.Л. і співавт., 1978; Магльований А.В., 1986-1988). На електрокардіографі „Малиш” реєстрували 10 сейсмокардіоциклів в положенні лежачи, в тесту, відразу після «відмови» від тесту і через 5 хв. відпочинку. Кардіоінтервали аналізували за методикою Баєвського Р.М., 1968, Белової Л.А., 1984. Аналіз варіативності кардіоінтервалів проводили за 3-ма програмами Баєвського Р.М., 1968; Магльованого А.В., 1988-1993; Белової Л.А., 1988) з побудовою гістограми розподілу кардіоінтервалів (варіаційна пульсограма – ВПГ), їх розподілу на площині координат кореляційної пульсограми (КРГ) і коефіцієнтів автокореляції – аутокорелограми (АКГ). Виконували спектральний аналіз хвильової структури АКГ. Цифро-

ві дані параметрів ВПГ, типів ВПГ, КРГ і АКГ оброблені статистично. Дані порівнювали з результатами досліджень гімнасток, які займались спортивною аеробікою. Фази ОМЦ у спортсменок визначали методом анкетування.

Результати дослідження. Встановлено, що ОМЦ у студенток-спортсменок, які займались спортивною аеробікою був варіативним і складав $24,8 \pm 2,7$ дн. В другій фазі ОМЦ фізична працездатність у них дорівнювала $903,47 \pm 92$ кГм/хв, або $16,7 \pm 0,46$ кГм/хв/кг, а у третій фазі достовірно знизилася ($740,0 \pm 69,0$ кГм/хв, або $13,6 \pm 0,28$). Тип ВПГ у другій фазі ОМЦ у студенток-спортсменок був нормотонічним ($3,4 \pm 0,41$ од), тип АКГ дорівнював $2,79 \pm 0,31$ од., тобто також був нормотонічним. В третій фазі ОМЦ тип ВПГ достовірно зменшився ($3,1 \pm 0,2$ од), але залишився в нормотонічній зоні, тобто водій ритму серця перебував у оптимальному стані. За даними хвильової структури кардіоритму у них переважали високочастотні хвилі дихального діапазону, у зв'язку з чим тип АКГ достовірно зменшився ($1,87 \pm 0,3$ од)., що вказує на посилення впливу парасимпатичного відділу вегетативної нервової системи на хвильову структуру кардіоінтервалів.